

Sertaç Sehlíkoglu. 2014. “Mahrem Alanda *Fit Olmak*: Kadınlara Mahsus Spor Salonları”. Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet, Çelebi, Elif; Havlıoğlu, Didem; Ebru, Kayaalp. Ayizi Kitap. İstanbul: 55-75

Mahrem Alanda *Fit Olmak*: Kadınlara Mahsus Spor Salonları

Sertaç Sehlíkoglu

Sosyal Antropoloji, Cambridge Üniversitesi

Türkiye’de yaşları 15ten başlayıp 60lara kadar yükselen, farklı ekonomik sınıfa mensup pek çok kadın, gittikçe artan bir ivme ile farklı *fitness*, yürüyüş, aletli jimnastik, yüzme, pilates, step-aerobik, zumba ve benzer egzersizlere yönelmekteler. Artan talep ve ilgi kendini bir yandan sayıca katlanan spor salonları ile, bir yandan da halka açık parklarda ve yerel yönetimlerin düzenlediği yürüme parkurlarında küçük gruplar halinde sabah egzersizi yapan orta-üst yaş grubu kadın gruplarında göze çarpmakta. Bu yoğun ilgi ve yönelim o kadar göze çarpmakta ki, sabahları spor¹ yapan orta-üst yaş grubu kadınlar popüler kültürde espri malzemesi olarak sık sık tüketilmekte, internette fotoğrafları ve videoları dolaşmakta, kadınların çabaları bir yandan şaşırtıcı ve eğlendirici, bir yandan da takdire şayan bulunmakta. Gündüz kuşağı televizyon programları, ana haber bültenleri, gazete ve dergiler, kadınlara sürekli diyet tavsiyeleri ve egzersiz sırları vererek, evde sabah jimnastiği yaptırarak, sağlık uyarıları, beslenme sırları, mucize ürünler ve diğer muhtelif yollarla kadınların artan bedensel farkındalığına hizmet etmek suretiyle satış ve reyting elde etmeye çalışmaktalar. İstanbul’da, 2005-2010 arasındaki beş yıllık dönemde kadınlara mahsus spor salonlarının sayısının 10 katına çıktığını çeşitli medya dosyalarından öğreniyoruz (Köşşekoğlu, 2010). 2012 Mart ayı itibariyle gayri resmî rakamlara göre yalnız İstanbul’da 200’ün üzerinde spor salonu, kadınlara mahsus saatler yahut alanlar temin etmekte, bu saatlerde görevli de olsa herhangi bir erkeğin kadınların alanına geçmesine veya içeriye görmesine müsaade etmemektedir. Bu mekânlara rağbet gösteren kadınların ortak özelliği, benzer olmasa da birbirine paralel bir bedensel farkındalık içinde sağlıklı ve *fit olma* çabasına sahip olup, çeşitli sebeplerden ötürü bu arzulanan bedeni erkeklerin göremeyeceği alanlarda geliştirmeyi tercih etmeleri.

Bu makale de, öznelik ve arzu üzerine yaptığım saha çalışmamın verilerinin bir kısmından oluşmaktadır. Saha araştırması sürecinde, ekserisi Hamza Yerlikaya ve Yeşilvadi spor tesisi üyesi 42 kadınla görüşüldü, her iki spor salonunda bir yıla yakın süre boyunca katılımcı gözlem yapıldı². Hamza Yerlikaya ve Yeşilvadi, iki ayrı gelir düzeyi ve sınıfsal tabakadan kadına ulaşabilme adına seçildi. Benim araştırma yaptığım 2011-2012 yılları süresince, Hamza Yerlikaya ‘Sporla Sağlıklı Nesillere’ projesi kapsamında iki buçuk aylık dönemler halinde dönem başına 10 YTL tutarında üyelikler ile alt sınıfa hitap ederken, aynı zamanda spor kompleksi dahilinde kreş ve kreş görevlisi bulundurarak gelir düzeyi düşük ev

¹ Spor sosyolojisi veya beden terbiyesi gibi disiplinlerden olup spor konusunda çalışan sosyal bilimcilerin hemen fark edeceği bir noktayı, makale ilerlemeden belirtmekte fayda görüyorum. Çalışma boyunca kadınların spora katılımı ile anlatılan, aslında daha ziyade günlük egzersizler. Dolayısıyla aslında spor dediğimizde profesyonel ya da amatör spor kategorilerinden bahsetmiyoruz. Fakat, sosyo-kültürel tahayyül noktasında, *fitness*, pilates, hatta yürüyüş yapan kadınlar bunları spor olarak nitelendiriyor, ‘spor salonuna’, hatta ‘spora’ gidiyorum diyorlar.

² Bu süre zarfında Spor AŞ tesislerinin araştırma kapsamında kullanımına destek olan tüm Spor AŞ’nin tüm yönetici ve eğitmen personeline, ve kurumun tasarrufundaki istatistiki bilgilerin erişimine dek tüm imkanlarıyla çalışmama yardımcı olan Selim Terzi beyefendiye teşekkürlerimi sunarım.

Sertaç Sehlíkoglu. 2014. “Mahrem Alanda *Fit Olmak*: Kadınlara Mahsus Spor Salonları”. Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet, Çelebi, Elif; Havlioğlu, Didem; Ebru, Kayaalp. Ayizi Kitap. İstanbul: 55-75

hanımlarını spora çekmekteydi³. Yeşilvadi ise, saunası, buhar odası, masaj salonu, LCD ekran ile havuzdan takip edilebilen kreşi, ekranlı koşu bandı gibi son teknoloji spor aletleri ve her üye ile yakından ilgilenen personeli ile, yöneticilerinin VIP olarak nitelendirdiği yüksek gelir düzeyine hitap etmek için tasarlanmıştı. Üye kadınlardan başka, spor hocaları, kimi aile fertleri, kadınların spora ilgilerini tetikleyen, yönlendiren ve kimi zaman sınırlandıran rol modeller, gündüz kuşağı TV program yapımcıları, jimnastik salonu sahipleri ve yöneticileri, hatta egzersiz ve sağlıklı yaşama yönlendiren dinî kanaat önderleri ile görüşüldü, mülakatlar yapıldı. Bu makalede, araştırmanın bir bölümü olan mahremiyet algısı ile ilgili boyutu işleyecek ve mahrem alanı anlamlandırmaya çalışacağım.

Kadınlara mahsus spor salonlarını dolduran kadınların yarısından fazlası başörtülü. Esasında, başlarında örtü olup olmamasının ötesinde, kadınların hepsinin mahremiyet kaygıları, onları “ereksiz” salonlara yöneltmekte. Kadınlara mahsus spor salonlarını tercih eden kadınların hepsi, erkeklerin olmadığı hatta erkeklerin göremediği ortamları, kendi deyimleriyle çok daha “rahat” bulmaktalar. Müslüman kadın ve kamusal görünürlük ile ilgili tartışmalardan ilham alarak, kadınların kamusal ve mahrem alanı kendi hayatlarında nasıl kurgulayıp yaşadıklarını ve bu kurgulama süreci içinde kadın cinselliği ile erkek bakışı arasında kurdukları ilişkiyi, homososyal mekân⁴ olarak kadınlara mahsus spor salonları örneği üzerinden anlamaya çalışacağım. Hâlihazırda var olan ve tartışılmalı mahrem-umumi veya kamusal-özel karşıt-ikilikleri üzerine konuşmak yerine, etnoğrafik odağımı, bu ayrımlar arasında çekilen çizginin kendisine yöneltmek ve sosyo-mekânlar arası sınırları konuşmak istiyorum. Kadınlar neden kadınlara mahsus, hatta ereksiz alanları tercih ediyor? Mahremiyetin bedensel, mekânsal ve diğer sınırları neler? Tüm bu sınırların, mahremiyet ve kadın bedeni arasında kurulan mekânsal ilişkinin, kadınlığı, kadınlığın sınırlarını, ve hatta normlarını kurmada nasıl bir rolü vardır? Kadınlara mahsus ve estetik kaygıların odakta olduğu *fitness* salonu gibi bir mekânda ortaya konan, inşa edilen veya erişilmesi/inşa edilmesi arzulanan nasıl bir kadın bedenidir?

Bu çalışma, kadınlara mahsus alanlara bakması itibarıyla mekânsal odağı gereği, Müslüman kadınları ele almakta. Nitekim burada, dindarlık tanım ve algılarından bağımsız olarak, İslamla da harmanlanmış bir yerel cinsiyet ve dolayısıyla mahremiyet algısının varlığını ben kendi çalışmam için Müslüman kadını tanımlamada yeterli buluyorum. Böylece, popüler (ve popülist) siyasetin dayattığı dindarlık tartışmalarından da azade olmayı umuyorum. Musevilik ya da mormonizm gibi diğer dinden kadınların paralel kaygılarla oluşturdukları benzer homososyal ortamlarla karşılaştırmalı bir çalışmayı da aynı zamanda imkân dâhilinde görüyorum.

Egzersiz ve Cinsellik

Türkiye, diğer Müslüman ülkelere kıyasla sporla ve beden terbiyesi ile ilişkisi en eskiye dayanan ülkelerin başında geliyor. Türkiye, cumhuriyetin ilanı ile beraber başlattığı bir dizi

³ ‘Sporla Sağlıklı Nesillere Doğru’ projesi sadece Hamza Yerlikaya’da değil, Spor AŞ’nin 33 tesisinde uygulanmaktaydı. Fiyatlar 2013 itibarıyla yükselerek 15 YTL olmuştur. Bkz: <http://www.sporas.com.tr/ContentView.aspx?pid=315>

⁴ Homososyal mekan: Aynı cinsiyetten kişilerin ortak mekânı.

Sertaç Sehlíkoglu. 2014. "Mahrem Alanda *Fit Olmak*: Kadınlara Mahsus Spor Salonları". Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet, Çelebi, Elif; Havlıoğlu, Didem; Ebru, Kayaalp. Ayizi Kitap. İstanbul: 55-75

yeniden inşa projesi dahilinde, yeni neslin sağlıklı, fit ve atletik görünümü adına bir yandan spor kulüpleri açarken, bir yandan da "Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ)" kurulmuş (1926), halkevlerinin programlarına beden terbiyesi saatleri eklenmiş (1932), okullarda beden eğitimi derslerini zorunlu hale getirmiş (1938) ve 19 Mayıs kutlamaları ile bu eğitimi performansa dönüştürerek halka sergilemiştir⁵. Tüm bu değişimlerin özgürleşme açlığı içinde tahayyül edilen halk tarafından coşkuyla karşılanması beklenirken, 'halk'ın kız çocuklarını beden eğitimi derslerine yahut 19 Mayıs kutlamalarına yönlendirmeye bir türlü yanaşmaması erkek egemen kontrol olarak algılanmış, hatta kız çocuklarının spora katılımına 'babaların' engel olduğu söylenerek katılımın azlığı yüzeysel gerekçelendirmelerle geçiştirilmiştir. Aslında sporun gerektirdiği egzersiz hareketlerinin kadın bedeni, cinselliği ve mahremiyet algısı ile olan ilişkisine daha geniş bakılabilse, hem Hoşer'in anlattığı (2000) kadın voleybol takımının 1978'de uğradığı taciz⁶ ve hem de egzersiz yapan kadına 'koskoca kadın' olması üzerinden yöneltilen amiyane ayıplamalar daha çok anlam kazanabilir ve geniş bir bağlama oturtulabilirdi. Nitekim, kadının sporu ve beden eğitimi, egzersiz ve benzeri şekillerde amatör spora katılımı, aslında sadece kadın cinselliği, beden, ve erkek kontrolü ile değil, daha geniş düzlemde meşrulaştırılmış kadınlık ve bu meşru kadınlığın mekan ve hareket kabiliyetinin tanımları ile ilgilidir. Diğer bir deyişle, kadının nerede neyi ne kadar ve nasıl yapmasının uygun olduğunu tanımlamak ve düzenlemek suretiyle inşa edilen normatif kadınlıkla ilişkilidir. Cinselliğin kontrol edilmesi ve bu yönde bedenin hareket ve kıyafetlerle mahrem sınırlar içinde düzenlenmesi, vurgulamaya çalıştığım normatif kadınlığın boyutlarından sadece bir kısmını kapsamaktadır⁷.

Mahremiyet, sadece cinsellikten ibaret olmasa da, çalışmamı ilgilendiren yönü ekseriyetle meşru kadınlıkla ilişkilidir. Zira Müslüman kadının sporuyla ilgili (dinî yahut seküler) popüler tartışmalar kadınların hangi ortamlarda, nasıl kıyafetlerle, hangi sporları yapabileceği soruları etrafında dolaşırken, aslında aynı zamanda kadın cinselliğinden ve spor arasındaki ilişkiden de bahsetmiş oluyor. Daha doğrusu, kadının hareket kabiliyeti ve bedeniyle kurduğu ilişkiyi öncelikle kamusal alandaki cinsellik düzleminde algılamış oluyor. Bu algı, sadece din adamlarının fetvaları⁸ ile görünür kılınmıyor. Medya da, koşan kadın görüntüsünü yavaş çekimle gösterip cinsel cazibeyi ön plana çıkartırken, kadınların yüzme, bisiklete binme, jimnastik yapma gibi faaliyetlerini eril bakışı vizöre alırken spor ve kadın cinselliği arasındaki ilişkiyi zihinlerde sabitlemiş oluyor. Erkek cinselliğini tahrik edebilirlik

⁵ 19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı'nın tarihsel dönüşümü için bkz Mustafa Armağan, "19 Mayıs'ın bilinmeyen tarihi", Küller Altında Yakın Tarih: Vahdettin'den Mustafa Kemal'e Unutulan Gerçekler, 15. bs., Timaş Yay., İstanbul 2012, ss. 91-96.

⁶ "Yıl 1978, Adapazarı kapalı spor salonunda, Türkiye Bayanlar Voleybol Şampiyonası oynanıyor. 3000 kişilik salonda kalabalıktan hiç yer kalmamış, seyircilerin tamamı erkek. Elektrikçilerin kullandığı U vidalar lastiklere takılıp sahaya fırlatılıyor, kızların bazılarının bacaklarından kanlar sızıyor" (Hoşer 2000)

⁷ Kadınlık ve erkeklik arasındaki sınırları flulaştırma üzerinden konuşulan diğer normatif kadınlık ve spor konulu tartışmalar için bkz (Lenskyj, 1990; Messner, 1990; Paradis, 2012).

⁸ Spor ve doğru beslenme üzerinden sağlıklı yaşam meselesini İslami çerçeveden yorumlayan ve bedenin emanet oluşu ile ilişkilendirerek her ikisini de dini gereklilikler arasında sayan kanaat önderleri bulunmaktadır. Benim için çok heyecan verici olan bu tartışma, yer sınırlılığı ve odağın kadın ve şiddet olması hasebiyle maalesef bu makaleye konmamıştır.

Sertaç Sehlíkoglu. 2014. “Mahrem Alanda *Fit Olmak*: Kadınlara Mahsus Spor Salonları”. Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet, Çelebi, Elif; Havlioğlu, Didem; Ebru, Kayaalp. Ayizi Kitap. İstanbul: 55-75

üzerinden bedenini kontrol etme alışkanlıkları ve bu alışkanlıkların gerektirdiği detaylı davranış pratikleri, egzersiz yaparken iyice içinden çıkılmaz hale geliyor ve homososyal ortam, kadınları bu detaylı hesaplardan bir dereceye kadar kurtarmış, rahatlatmış, ve birazdan sizinle paylaşacağım kadınların deyiimiyle “memnun” etmiş oluyor. Bir yandan da, normatif kadın cinselliğinin her gün yeniden öznel-arası sınırlarının üretilmesi, ve tekrarlanan gündelik performans yoluyla içselleştirilmesi anlamına geliyor. Dolayısıyla kadın cinselliği, tahrik potansiyeli üzerinden muhayyel eril bakışa sürekli referansla kamusal alanda da üretilen bir gerçeklik haline geliyor.

Egzersiz, kadınların bu önemseddiği kamusal cinsellik kontrolünü neredeyse olanaksız hale getiriyor. Zira sporun gerektirdiği hareketler, kamusal alanda yapılması tasvip edilmeyen hareketler arasında kabul ediliyor. Belgin⁹, sınırlarını net olarak ifade eden kadınlardan: “Eğilmek kalkmak, bacaklarını kaldırmak, onlar mahremiyet sınırlarıma giriyor. Yapamam yani”.

Mahrem Sınırlar

Kadınların spor yaparken, esnerken, koşarken ve diğer egzersizleri yaparken ortaya koydukları bedensel performans, kamusal alanda sürekli kontrol ettikleri cinselliklerini sergilemek anlamına geleceği için homososyal mekanlar bu aktiviteler için daha tercih edilebilir hale geliyor. Kadınlar, pantolon seçimleri, pantolonun darlığına göre belirledikleri gömlek boyu, etek boyları, etek altına giydikleri çorap cinsine kadar pek çok detayla birlikte bunları giydiklerinde sokaktaki tavır davranışlarını kontrol etmekte. Başörtülü yahut başörtüsüz, görüştüğüm kadınların hepsi, “dışarıda” yani düğün-dernek gibi özel ortamlar dışındaki karma mekanlarda giyimden tavır davranışlara bedenlerini çok şumullü olarak kontrol ettiklerini anlattılar. Biri başörtülü, diğeri başörtüsüz¹⁰ iki kadının verdiği cevaplar net olarak bu farkındalığı ifade etmekte:

Mübeccel¹¹ :Sonuçta ben kapalıyım, bir yerde durmayı bilmem gerekiyor.

Sertaç :Anladım.

Mübeccel :Öyle düşünüyorum.

Sertaç :Peki o sınırı sen nasıl koyuyorsun günlük hayatında tavırlarınla, davranışlarınla?

Mübeccel :Tavırlarımla, davranışlarımla... şimdi tabi ben kadınlar arasında her şeyi yapıyorum, yani her şeyi, açık da giyiniyorum mesela, onu da yapıyorum, şunu da yapıyorum, ama bir dışarı çıktığım zaman hareketime dikkat ederim mesela. Yürürken, konuşurken.. dışarda mesela gülmem. Öyle bir şey var, karakterim. Kimseye, erkeklere falan, öyle çok şey yapmam.. Sert bir karakterim var aslında dışarda biliyor musun? Beni gören ne sert bir kız der.

Sertaç :Gerçekten mi?

⁹ Yaş 50, terzi, dernek yönetim kurulu üyesi, evli, 3 yetişkin annesi.

¹⁰ Kadınların kamusal alanda tavır ve davranışlarını kontrol etmelerinden bahsederken, bunun başörtüsünden bağımsız olduğunu anlatabilmek için, mülakat yapılan kadınların yaş ve iş durumları ile birlikte, başörtülü olup olmadıklarını da belirteceğim.

¹¹ Yaş 20, bekar, üniversite öğrencisi, başörtülü.

Sertaç Sehlíkoglu. 2014. “Mahrem Alanda *Fit Olmak*: Kadınlara Mahsus Spor Salonları”. Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet, Çelebi, Elif; Havlioğlu, Didem; Ebru, Kayaalp. Ayizi Kitap. İstanbul: 55-75

Mübeccel :Öyle değilim aslında, öyle değilim aslında.. Öyleyim yani, öyle olunması gerekiyor, zaman çevre çok kötü. Bir, yani güldüğün zaman neler anlarlar.. O gülüşten bile neler çıkarıyorlar.

Seval¹² :Hiç erkeklerle aynı ortamda spor yapmadım ama kadın kadına spor yapmaktan memnunum. Daha rahat oluyorsun.

Sertaç :Rahat derken?

Seval :Yani ne bileyim erkeklerin yanındayken daha bi dikkat ediyorsun. Üstümüze, başımıza, hareketlerimize felan yani mesela bazı hareketler var ya yatmalı kalkmalı hareketleri daha rahat yapıyorsun. Şimdi erkeklerin olduğu ortamda sakınıyorsun kendini.

Sertaç :Bakacaklar diye mi sakınıyorsun, yoksa sakınmaya alıştığın için mi sakınıyorsun?

Seval :O da olabilir, hani erkeğin yanında kadın kısmı kız kısmı doğru hareket etmeli diye yetiştığımız için bilinçaltında belki de yani ne kadar açık rahat gibi görünüyor olsan da dikkat ediyorsun kültüründe var çünkü. O yüzden kadın kadına spor yapmaktan memnunum

Bu içselleştirilmiş mahremiyet algısı, her ne kadar sıklıkla ve biraz da kolaycılıkla İslam’la ilişkilendiriliyorsa da, aynı mahremiyet kaygısının erkeklerde, kadınlarda olduğu kadar yaygın olmaması, dinî bilginin ötesinde bir konsensusun, bir hemfikir olma halinin işaretlerini veriyor. Türkiye’de en sık referans verilen fetva mercilerinden Hayrettin Karaman, spor konusunda sınırlı sayıda yazdığı makalelerde bir yandan sporun önemini vurgularken¹³, bir yandan sporun ‘haremlık-selamlık’ yapılmasının önemine değinmiştir. Nitekim Karaman’ın haremlık-selamlık tavsiyesi de, sadece kadınlarla sınırlı değil. Kadınların bulunduğu yerde egzersiz yapma veya yüzme, Karaman’ın erkeklere tavsiye etmediği faaliyetlerden. İslami mahremiyet ile, normatif yapının dayattığı mahremiyet burada çok fazla içiçe geçtiği için görüştüğüm kadınlar arasında dinî bilgisi yüksek olanlar bile zaman zaman kararsız kalmakta, tam adını koyamadıkları ve dinen de referans veremedikleri sorular karşısında normatif yapı dediğim, hiç konuşulmasa da içselleştirilmiş konsensusa referans vermekteler. Figen Hanım¹⁴ ve Belgin Hanım¹⁵, çeşitli mütedeyyin derneklerde yıllardır çok aktif olan iki kadın. İkisi bir çok kermes ve benzeri hayır işlerini beraber yaptıkları gibi, spora da beraber gidiyorlar. Mülakatlarımız boyunca çeşitli İslam alimlerinden örnekler vererek bilgi düzeylerinin yüksek olduğunu da göstermişlerdi. Sabahları yine Spor AŞ.nin ‘Sabah Sporları ile Güne Merhaba’ projesi dahilinde parklarda beden terbiyesi alanında eğitimli spor hocaları eşliğinde yapılan, orta ve üst yaş kadınların katıldığı, aslında erkeklerin de görebileceği umumi bir alanda yapılmasına rağmen katılımcıların ezici çoğunluğunun

¹² Yaş 31, pazarlamacı, bekar, başörtüsüz.

¹³ Böyle Bir Cami, 3 Nisan 2005, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/4/0107.htm> ve ‘Eğlence Hayatı’ in Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar İz yayıncılık, İstanbul, 2000 <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/helalharam/0132.htm>

¹⁴ Yaş 47, ev hanımı, evli, 2 yetişkin annesi.

¹⁵ Yaş 50, terzi, dernek yönetim kurulu üyesi, evli, 3 yetişkin annesi.

Sertaç Sehlíkoglu. 2014. “Mahrem Alanda *Fit Olmak*: Kadınlara Mahsus Spor Salonları”. Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet, Çelebi, Elif; Havlioğlu, Didem; Ebru, Kayaalp. Ayizi Kitap. İstanbul: 55-75

(genellikle hepsinin) kadın olması sebebiyle kadınların rahatça tercih ettiği bu aktivitelere katılmaya nasıl baktığını Figen Hanım’a sorduğumda, rahatsız olacağını söyledi. Aramızda geçen diyalog şöyleydi:

- Sertaç :*Peki, ne sizi rahatsız eder karma ortamda?*
Figen :*Yani açıkta olmak! Ne bileyim bacağımı ayıracağım, kolumu ayıracağım, erkeklerin oradan geçmesi, sokak ortasında herkes sana dönüp bakacak, beni rahatsız eder herkesin bakması.*
Sertaç :*Herkes dediğiniz erkekler daha ziyade*
Figen :*Erkekler evet!*
Sertaç :*Ama şeydir ya, kadının sesi haramdır ama koro içinde söyleyebilir. Kalabalık içinde dikkat çekeceğini düşünmezsiniz. Ya da ne bileyim, bol giyinsem yapabilirim gibi.*
Figen :*Hayır, hiç onu şey yapmadım (düşünüyor).*
Belgin :*Her halükârda dikkat çeker güzelim kadın sonuçta erkekler için.*

Bakma-Bakılma ve Mahremiyet

Görme ve görülme ilişkisini Foucaultcu bir güç çerçevesinden okuyan çalışmaların kaynağı antropolojide turizm literatürüne dayanır. Buna göre, bakan yahut gören, yani *gaze*’in kendisi, bakılan üzerinde güç kurmaktadır. İslamî kültürel alışkanlıklar da, bu bakma-bakılma ilişkisinde benzer bir denge kurmakta ve bu bakıştan muaf alanlar açmakla bakılanı özgürleştirmektedir.

Diğer bir deyişle, kadınlar, heterocinsel çekicilik taşıyan çeşitli egzersiz hareketlerini erkek bakışının olduğu ortamlarda rahatsız edici bulmaktalar. Bu bakış kadınlarda tiksinti ve taciz edilmişlik hissi uyandırmakla birlikte engellenememekte ve hatta inkar edilebilirliği sayesinde şikayet bile edilememekte. Bu elle tutulamaz, gösterilemez ve ispat edilemez oluşu, eril bakışın mütecaviz yönü olmadığı anlamına gelmiyor elbette. Bilakis, ısrarlı eril bakış, kadın bedenine seyirlik eril keyif objesi muamelesi yapıyor ki kadınlar bu durumlarda mahremiyetlerinin ihlal edildiği hissi uyandırıyor ve kaçınılan bir rahatsızlık uyandırıyor.

Kamile Hanım¹⁶, parasal sebeplerle parklarda sabah yürüyüşü yapmayı spor salonuna tercih ediyor. Kışın en hesaplı egzersiz seanslarına yazılıyor (iki buçuk aylık seans için 10 TL), havaların ısınmasıyla tekrar parklara yöneliyor. Kendisiyle, 2011-2013 kış dönemine Hamza Yerlikaya spor salonunda tanıştım. Mülakatlar esnasında, spor salonu öncesi park egzersizlerini şöyle anlatmıştı:

- Kamile :*Bir başlıyorduk bir ay iki ay, bi ara veriyorduk sonra tekrar. Yanında kimse olmayınca insan bir de haliyle çekiniyor. Bi de çiftlik (Sultançiftliği), buraya (Cumhuriyet Mh) bakarak daha kırsal kesim.*
Sertaç :*Nasıl?*
Kamile :*Tek başına gidip sabah yapıyon ya, biniyon ya, herkes bi taraftan bön bön bakıyo erkekler filan hep. Tek başına yapamıyon. Kimse yok. Bura gibi değil.*

¹⁶ Yaş 36, ev hanımı, evli, iki çocuk annesi.

Sertaç Sehlıkoglu. 2014. “Mahrem Alanda *Fit Olmak*: Kadınlara Mahsus Spor Salonları”. Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet, Çelebi, Elif; Havlioğlu, Didem; Ebru, Kayaalp. Ayizi Kitap. İstanbul: 55-75

- Sertaç :Doğru, yanında insan lazım illa.
- Kamile :Heh! Bi çıkıp gidiyon mesela, sabah erken gidicen di mi ona? 11'den sonra gitsem nolcak ki ben? Ayrıca yiyip de gittikten sonra bir şeye yaramaz zaten. Sabah gidiyom millet bön bön böyle bakışınca, hani bir de parklarda bir sürü şeyler duyuyoruz.
- Sertaç :Neyler?
- Kamile :Erkenden hani kadınlar erkeler bir yerlerde buluşuyormuş. Mesela parkta yürüyön, zorla geliyor sana takılıyor erkekler. (daha sonra gözle taciz eden erkeklere karşı kadınlara yardımcı olmayan park güvenlik memurlarından bahsedildi).

Kamile, erkeklerin bakışlarından ve spor yapan kadını Kamile'nin deyimiyle ‘takılınabilir’ yahut ‘rahatsız edilebilir’ görmelerinden rahatsız olmakla beraber, erkeklere bu rahatsız edebilme şansını tanıyan algıdan da rahatsız. Kamile'nin önce ‘herkes bön bön bakıyor’ deyip, ardından ‘erkekler *filan*’ deyişi, o normatif algıdan erkeklerin destek aldığını ve Kamile'nin rahatsızlığının kendisini sınırlayan normlarla ilgili olduğunu anlatıyor. Kamile Hanım kendi deneyimini anlatırken, onun “spor arkadaşı” Feray Teyze¹⁷ başını sallayarak “göz zinası” dedi. Kendisinden bunu izah etmesini rica ettim. Feray Teyze şöyle izah etti:

Feray Teyze : Göz zinası, onun yaptığı hareketlere dikkatlice bakıyor böyle. Hani içten gelerek. (...)

Sertaç : Bu erkeklerin bakması göz zinası mı?

Feray Teyze : Evet. Aşırı, aşırı..

Peki mahremiyet, sadece bakıştan uzak kalma, gizli, saklı, bilinmeyen ve bakılmayan olarak kalma mıdır? Eril bakıştan sakınılma konusunda daha detaylı sorular sordukça, aslında mahremiyetin daha az dikkat edilen yönü biraz daha belirginleşiyor. Kadınlar, güzelleşmek için gittikleri spor salonlarında derli toplu olmayan, terli ve kirli hallerinin erkek dünyasından uzak kalmasından da memnunar. Normatif dişil estetik, bu salonlarda bir emek ortaya konarak elde ediliyor ve kadınlar bu emeği, kendi deyimleriyle “gizem” olarak saklı tutmak istiyorlar. Eril bakış algısının bu yönü, özellikle partnerleri ile ilgili sorulara geçtiğimde ortaya çıktı. Hem karma hem de kadınlara mahsus salonlara giden, fakat karma salonlarda da erkeksiz saatleri ya da köşeleri takip eden Gül Hanım¹⁸,

Sertaç :Siz hem karma hem kadınlara mahsus salonlara gidiyorsunuz. Arada fark var mı?

Gül :Tabi bu tercih ve seçenek meselesi. Benim her ikisine de (her iki tip salona da) gitme imkanım var. Karma salonda da ben kendi egzersizimi yaparım dersin başkalarının bakışlarını görmeyebilirsin aslında. Ama bana sorarsanız, kadınlarla erkekler ayrı spor yapmalı. Çünkü (etrafında sadece) kadın olduğunda özgürsün. Çünkü adam bana baktığında “ne hoş kadın” demeli.

¹⁷ Yaş 47, evli, iki yetişkin annesi, çalışmıyor, başörtülü

¹⁸ Yaş 41, evli, iki çocuk annesi, çalışıyor, başörtüsüz

Sertaç Sehlıkoglu. 2014. “Mahrem Alanda *Fit Olmak*: Kadınlara Mahsus Spor Salonları”. Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet, Çelebi, Elif; Havlıoğlu, Didem; Ebru, Kayaalp. Ayizi Kitap. İstanbul: 55-75

Ama salonda sen onca çaba içindeyken adam seni görüyor. Bu bence iyi değil, olumsuz etkiliyor. Tüm gizemi kayboluyor.

Sertaç :Gizem derken?

Gül :Mesela ben saçımı boyatırken yanımda kocam olsun istemem. Aynı onun gibi. Sen yani son ürünü gör ben onu nasıl elde etmeye çalışıyorum, kalori yakmaya çalışıyorum, terliyorum, kokuyorum filan onlardan haberdar olma. Tamam ben bu hale giriyorum ama sen de görmeyiver yani! Kadınlar çiçek gibi olmalı, mis gibi kokmalı, terleyen kadın hoş değil bence.

Sertaç :Ama aynı şey kadın için de geçerli, yanındaki kadın da görüyor?

Gül :Ama her ikiniz de aynı dertten muzdaripsiniz. Ben de kalçamı eritmeye çalışıyorum o da. Siz orda dert ortağısınız ama eşine güzel görünmeye çalışacaksınız.

Çoğunlukla cinsellik üzerinden tanımlamaya alışık olduğumuz mahremiyetin, aslında estetik ile yakından ilişkili olduğu böylece ortaya çıkıyor.

Sertaç :O hareketleri yaparken dışarıdan görünmek seni rahatsız eder mi?

Seda¹⁹ :Etmez herhalde.

Sertaç :Toplu halde yapıcaksınız zaten.

Seda :Belki fiziki olarak şişko bir teyze olsaydım belki o uygun olmazdı (gülüyor).

Sertaç :Niye daha zayıf ve güzel olmak da dikkat çekebilir?

Seda :Yani o etlerin sallanması şeklinde o dikkat çekerse rahatsız eder.

Hal böyle iken, spor salonuna girdiğiniz andan itibaren bu kez başka bir bakışla, dişil bakışla karşılaşıyorsunuz. Sağlık sorunlarından da dem vursalar kilo vermeyi birincil hedef edinen kadınlar, düzenli üyelerin bedenlerindeki değişimi ve yeni üyelerin ölçülerini şaşırtıcı bir dikkatle takip ediyorlar. Yukarıda Gül hanımın bahsettiği gizemi çözmeye çalışan dişil bakışların varlığı kadınları homososyal mahremiyet arayışına yöneltiyor. Karma alandan kadınlara mahsus alana geçişin en kırılgan olduğu soyunma odaları bir anda Foucault’nun *Heteropia* tartışmasında bahsettiği yani geçiş mekanlarına dönüşüyor (Foucault, 1990). Her ne kadar buralarda kadınlar birbirleriyle sadece geçici ilişkiler kuruyor da olsalar, kişisel sınırların flulaşıp geçirgenleştiği hususi bir yakınlık, ve o yakınlıkla beraber hususi bir mahremiyet üretilmiş oluyor. Modern estetik algısına referansla hemcinslerin “kusurlu” bölgeleri merak ediliyor. Kusursuzluğuyla gurur duyduğu ya da kusurlarını önemsemediği için bedenini daha az gizleyen kadınlar anlık bakışmalarla yadırganıyor. Böylece hem hemcinslerarası iletişimle ortamala güzelliğin ne olduğu, hem de bulunulan homososyal mekanın mahremiyetini dolayısıyla kadının kendi bedeninin mahrem sınırları öğrenilmiş oluyor. Bu geçici mekanda yaşananlar, bireysel ve durağan değil, tam tersi sosyal ve süreçsel ve aynı zamanda intersübjektif (öznelerarası) ve cinsiyetlendirilmiş bir deneyim haline gelmektedir

Sonuç

Müslüman kadınla ilgili antropolojik çalışmaların çoğu iki temel sorunsal etrafında dönmektedir. Bunlardan birincisi, ataerkil kontrol ile ilişkili çalışmalardır ki bu çalışmalarda

¹⁹ Yaş 32, ev hanımı, evli, iki çocuk annesi, başörtülü

Sertaç Sehlíkoglu. 2014. “Mahrem Alanda *Fit Olmak*: Kadınlara Mahsus Spor Salonları”. Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet, Çelebi, Elif; Havlioğlu, Didem; Ebru, Kayaalp. Ayizi Kitap. İstanbul: 55-75

ortaya konan Müslüman kadın modeli çoklukla edilgen (submissive) bir kadın modelidir. Bu model, son 10 yıldır bir yandan Talal Asad ile başlayıp Saba Mahmood ile feminist çalışmalara sıçrayan seküler bilgi üretim mekanizmalarının eleştirisinin yansıması olarak yerini Müslüman kadın’da faillik (agency) tartışmalarına bırakmıştır²⁰. Mahmood, *faillik* ve özne arasındaki ilişkiyi yeniden sorgulamak ve farklı bir perspektiften anlamak gerektiğine işaret ederken, *faillik* kavramının aslında literatürde tanımlana geldiği üzere baskı ilişkilerine karşı direnmeye özdeş kullanılmaması gerektiğine dikkati çeker. Mahmood’a göre *faillik*, aslında ezilme ilişkilerinin kendisinin yarattığı ve mümkün kıldığı kapasitesidir. Mahmood, bu müdahalesiyle faillik kavramını, Foucaultcu sınırlardan bir nebze çıkartarak çok katmanlı ilişkiler ağının ortasında bir kapasite olarak tanımlamış, böylece daha önce dikkatten kaçmış hareketlerin de aslında bir faillik içeriyor olabileceğini sosyal bilimcilerin fark etmesini sağlamıştır. Mahmood’un bu müdahalesi, ortadoğu ve kadın konulu çalışmalara yeni bir boyut kazandırmış ve Müslüman kadının failliğini 11 Eylül etkisiyle radikal ve politik İslamcılık araştırmaları ekseninden kurtarmıştır. Müslüman kadının failliği denince artık akla sadece İslamcı politikaların kurucusu/destekçisi olarak İslamcı kadın modeli üzerinde dönen faillik çalışmaları gelmemektedir²¹.

Tüm bu çalışmalara “özne olarak” Müslüman kadını anlama çabasıyla baktığımızda ise, resmin eksik yanlarını tamamlamak ve özne olarak dindar, İslâmî ve/ya Müslüman kadını anlamanın çok zor olduğunu fark ederiz. Bir kere, Müslüman olan ama bir politik duruş olarak İslamcılığa yönelmeyen kadınların öznellikleri ile, İslamcı kadınların politika dışı halleri resmin dışındadır. Yine, dindarlık dışı feminist (yahut gayri feminist) failliğin var olup olmadığını anlayamamaktayız. Resmin eksik kalmasının önemli bir sebebi ise, bireyin din dışı alanla kurduğu ilişkiyi ve daha geniş manada bu ilişkilerin sosyal, kültürel, ilişkisel ve dolayısıyla değişken boyutunu kaçırmamızdır. Aynı sebepten dindarlık ve din dışılık hallerine ilişkin kavramsallaşmaya yönelmekte de zorlanmaktayız. Bu çalışma, bahsettiğim boşluğu doldurmasa da, katkıda bulunma amacı taşımaktadır.

Bu araştırmada çok belirgin şekilde ortaya çıktığı gibi, kadınları birey olarak analiz etmede bireyin gün içinde bu farklı mekan ve sosyal ortamlarda aldığı farklı konumlar ve bunlar arasında gidip gelmeleri, geçişleri, aslında asıl analiz edilmesi gereken noktalar. Nitekim, benim araştırmamdaki kadınların ev içi, ev dışı, spor salonu, düğün-dernek, iş ortamı, okul, camii, sohbet vb ortamlardaki halleri, etkileşimleri, sosyal ilişkileri, ve hatta giyim-kuşamları birbirinden çok farklı. Aynı şekilde özne olarak aldıkları konumlar da birbirinden farklılaşıyor. Kadınların, bu ortamların her birinde, farklı beklentilerle karşılaşp o beklentilerle farklı ilişkiler kurması, aynı zamanda bizi Lois McNay’in bahsettiği için dişil öznenin yaratıcı kapasitesini de anlamaya yöneltir (McNay 2003). Diğer bir deyişle, toplumsal cinsiyet rol ve beklentileri nasıl hayatın birden fazla katmanında etkinse, o rollerin dışında işlemeyi başaran dişil öznellikler de aynı şekilde çok katmanlı ve bu katmanların üstesinden gelebildiği için de yaratıcıdır der. Ben burada bu geçirgenliklerin sadece çok küçük bir parçasına değinebildim fakat özellikle kamusal ve mahrem mekanlar arası geçişlerin

²⁰ Kavramın faillik olarak çevirilmiş haliyle feminist teori tartışmalarındaki yeri için Bkz Benhabib, Butler, Cornel ve Fraser, “Çatışan Feminizler”, Çev. Feride Evren Sezer, Metis yay., sf: 9-24.

²¹ Türkiye’de bu eğilimin yansımasını Refah partili kadınlarla ilgili çalışmalarda görebilmekteyiz.

Sertaç Sehlíkoglu. 2014. “Mahrem Alanda *Fit Olmak*: Kadınlara Mahsus Spor Salonları”. Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet, Çelebi, Elif; Havlioğlu, Didem; Ebru, Kayaalp. Ayizi Kitap. İstanbul: 55-75

bireyin değişken ve yaratıcı kapasitesini anlamadaki metodolojik önemine vurgu yapabildiğimi umuyorum.